

IHMINEN, ELÄIN JA ANDROIDI KAMMOTUKSINA
Psykoanalyttinen luenta kammottavan representaatioista
Philip K. Dickin romaanissa *Do Androids Dream of Electric Sheep?*

Lauri Vehkala

Kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kirjallisuus
Kesäkuu 2020

1. Johdanto	2
2. Teoria	6
3. Analyysi	9
3.1 Sisyfos-allusio.....	13
3.2 Kammottavan ambivalenssi.....	16
4. Päätäntö.....	20

1 Johdanto

“A humanoid robot is like any other machine; it can fluctuate between being a benefit and a hazard very rapidly.” (Do Androids Dream of Electric Sheep? 34)

Science fictionissa eli tieteisfiktiossa käsitellään nykyajan ongelmia etäännyttämällä ne tulevaisuuteen. Dystopia tieteisfiktioalajina käsittelee satiirin keinoin tieteellisen kehityksen tuottamia yhteiskunnallisia ongelmia. Yksi tieteiskirjallisuuden toistuvista motiiveista on androidi. Lajin ensimmäisessä aallossa sellaiset teokset, kuten esimerkiksi Mary Shelley'n *Frankenstein; or, the Modern Prometheus* (1818), käsitelivät länsimaiselle lukijalle vieraan ulkopuolisen tunkeutujan uhkaa avaruusolion, robotin tai ihmisen luoman epäsiikön hahmojen kautta. Muukalainen edusti tieteiskirjallisuudessa kulttuurille vieraan, eksoottisen pelkoa, kunnes 1960- ja 1970-luvuilla muukalaisen ”toisen” motiivi alkoi edustaa ihmistä itseään siltä osin, miten ihminen koki itsensä vieraaksi maailmassa ja suhteessa omaan mieleensä (Heise 2009, 503–504; Jameson 2005, 141). Ongelma ulkopuolelta tulevasta uhasta muuttui tieteiskirjallisuudessa sisäiseksi uhaksi, jonka manifesti muoto oli androidi; ajatteleva ja tunteva biomekaaninen organismi.

Idea ei sinänsä ollut uusi. Jo 1600-luvulla filosofi René Descartes oli verrannut ihmistä mekaaniseen koneeseen, mistä kehittyi myöhemmin idea kyberneettisestä organismista eli kyborgista (Hosiailuoma 2003, 495). Yhdysvaltalaisen kirjailijan Philip K. Dickin (1928–1982) 1950- ja 1960-luvun ajattelevat ja tuntevat robotit ja androidit erosivat kuitenkin aiemmista automatoneista ja mekaanisista roboteista. Novellista ”Impostor” (1953) alkaen Dick kysyi tuotannossaan toistuvasti kysymyksen: olenko ihminen, vai onko minut vain ohjelmoitu uskomaan niin? (Easterbrook 1995, 19). Tämä oli uusi ajatus tieteiskirjallisuuden lajissa siinä mielessä, että kartesiolaisen subjektin problematisointi yksinkertaisen ihminen–kone metaforan kautta kääntyi nyt yhtäaikaaisesti sekä ulos- että sisäänpäin. Epäilyksen alaiseksi tuli inhimillisyyden lisäksi myös subjektin kokema todellisuus.

Tuottaako todellisuus kuvitelmia vai tuottavatko kuvitelmat todellisuutta? Tämä fiktion ja sosiaalisesti rakentuneen todellisuuden kiasmaattinen muodostelma on postmoderni kysymys (Rapaport 2011, 12–13), mutta sen juuret ovat etäämpänä historiassa, epäilyn hermeneutiikan pohdinnassa kielen ja tiedon luonteesta:

Mikä on siis totuus? Metaforien, metonymioiden, antropomorfismien liikkuva sotajoukko, lyhyesti sanottuna joukko inhimillisiä suhteita, jotka on poeettisesti ja retorisesti vahvistettuina siirretty ja koristettu ja jotka pitkän käytön jälkeen vaikuttavat kansasta kiinteiltä, kanonisilta ja sitovilta: totuudet ovat illuusioita, joiden on unohdettu olevan sellaisia, metaforia, jotka ovat käyneet kuluneiksi ja aistillisesti voimattomiksi, kolikoita, jotka ovat kadottaneet kuvansa ja joita nyt pidetään metallina, eikä kolikoina. (Nietzsche, Mäntynen 2003, 84)

Siinä missä todellisuus voidaan tulkita illuusioksi, voidaan kirjallisuus tulkita todellisuudeksi. Dickin romaanissa totuuden illuusio tematisoituu kysymykseksi siitä, mikä on väärennettyä, tai objektin tapauksessa kysymykseen: mikä on väärennös?

”Toinen” Dickin kertomuksissa vastaa sitä määritelmää ”kammottavasta” kokemuksesta, jossa outo kumoaa oksymoronisesti tutun ja turvallisen¹ ja päinvastoin. Kokemus ”toisesta” on aina sama kuin kopio itsestäni. (Freud 2018; Easterbrook 1995, 28.) Tämän ”toisen” olen nimennyt tässä tutkielmassa *kammotukseksi*. Käytän tätä nimitystä kohdetekstissäni esiintyvistä toiseuden representaatioista; androideista ja eläimistä, mutta myös ihmisistä. Tapa, jolla Dick problematisoi subjektin ja kammotuksen välisen suhteen, on tunnusmerkeiltään postmoderni. Dick ironisoi paitsi yksiselitteisen rajan ihmisen ja koneen välillä, niin myös rajan inhimillisyyden ja Homo sapiensin välillä (Eastbrook 1995, 29). Tieteiskirjallisuudessa ajatteleva, tunteva subjekti – ego cogito – ei ole jakaantunut ainoastaan ihmiseen ja androidiin, vaan androidin figuuri on jakaantunut edelleen kahtia, androidiksi ja usein biologisesti tai kyberneettisesti muunnelluksi eläimeksi (Heise 2009, 504).

Samat filosofiset kysymykset toistuvat Philip K. Dickin tieteiskirjallisuuden klassikossa *Do Androids Dream of Electric Sheep?* (DADoES) (1968). Romaanin aiheena on palkkionmetsästäjä Rick Deckardin

¹ *Unheimlich* ja *familiar* kääntyvät huonosti suomen kielelle, joten olen tässä käyttänyt ilmaisua tuttu ja turvallinen säilyttääkseni Freudin käyttämän kammottava -käsitteen alkuperäiseen saksankieliseen ilmaisuun *unheimlich* sisältyvän *heimlich* (suom. salainen, kodikas, engl. familiar) -käsitteen.

tehtävä etsiä ja ”poistaa” (tappaa) tulevaisuuden² San Franciscossa sen ulkopuolisista siirtokunnista maapallolle paenneita androideja. Androidien käyttötarkoitus on – ilmeisenä kulttuurihistoriallisena alluusiona orjuuteen Yhdysvalloissa – toimia orjatyövoimana. Deckard kokee mielensisäisen ristiriidan, kun vaativa työtehtävä, kuuden uusinta Nexus 6 -mallia olevan androidin jäljittäminen ja tappaminen, saa hänet kyseenalaistamaan moraalisen asennoitumisensa ihmisten ja androidien luokitteluun.

Esitän, että Philip K. Dickin *Do Androids Dream of Electric Sheep?* on tarinansa pintatason (salapoliisikertomus, tieteisjännityskertomus) alla kuvaus neuroottisesta hypnagogisesta tilasta unen ja valveen rajalla, jossa keskeisiä henkilöitä motivoi eläimiin ja androideihin – ja sitä myötä kammottavaan itseen – kohdistuva libidinaalinen, aggressiivinen ja tuhoava pakkotoisto. Hahmoja vetää toisaalta puoleensa pyrkimys päästä rauhaan ja helpotukseen; antautua kuolemanvietin valtaan. Tutkimukseni teoriaosiossa esittelen psykoanalyttisessä luennassani käyttämäni psykoanalyttistä teoriaa, ja sen käyttöä. Lähilukemalla tekstiä psykoanalyttisellä otteella, tuon esiin romaanin unityön prosessin, sen subtekstin.

Psykoanalyysin osalta käytän tutkimukseni teoreettisina raameina Sigmund Freudin (1919) esseitä *Das Unheimlich* (The Uncanny), kulttuurintutkija Henk de Bergin (2003) teosta *Freud's Theory and its Use in Literary and Cultural Studies*, psykoanalyttikko Veikko Tähkän (1993) teosta *Psykoanalyttiset perusteet*, sekä lukua *Psykoanalyttinen teoria* kirjallisuudentutkija Terry Eagletonin (1996) teoksesta *Kirjallisuusteoria: johdatus*. De Berg (mt. 2) käsittää psykoanalyttisen teorian kriittisenä teoriana yhteiskunnasta. Tulkintani romaanin eläimistä ja androideista osana toiseuden kokemusta perustan Ursula K. Heisen (2009) artikkelissa *Android and the Animal* esittämään väitteeseen, että myöhemmässä tieteisfiktiossa muukalaisen – kuten avaruusolion tai robotin – figuuri jakaantuu kahtia: androidiin ja usein biologisesti tai kyberneettisesti muunneltuun eläimeen. Kyberneettinen organismi, eli kyborgi, on koneen ja orgaanisen ihmisruumiin yhteenliittymä. Kyborgin idea juontaa juurensa kartesiolaisesta, mekanistisesta ihmiskäsityksestä. (Hosiaisuus 2003, 495) Kartesiolaisen filosofian erottelu mielen ja ruumiin välillä on edelleen länsimaisissa kulttuureissa voimassa oleva käsitys. Kartesiolainen subjekti, aineeton minä, on kuitenkin hajaantunut (Eastbrook, 30). Vaikka

² Ensimmäisissä romaanin painoksissa tarinan tapahtumat sijoittuivat vuoteen 1992. Romaanista tehdyn, vuoden 1982 *Blade Runner* elokuva-adaptaation vanavedessä julkaistussa versiossa *Blade Runner (Do Androids Dream of Electric Sheep?)* (1982) vuosilukua siirrettiin tulevaisuuteen, vuoteen 2019. Tämä muutos jäi moniin myöhempisiin painoksiin.

kohdeteostani ei tietävästi ole tutkittu lukemalla psykoanalyttisesti superegon representaatioita romaanissa, on sitä analysoitu psykoanalyttisesti runsain mitoin. Tutkimukseni sekundäärilähteinä käyttämieni tekstien lisäksi mainittakoon Donald Palumbon (2013) essee *Faith and Bad Faith in Do Androids Dream of Electric Sheep?*, Anthony Ennsin (2006) artikkeli *Media, Drugs and Schizophrenia in the Works of Philip K. Dick* ja Fredric Jamesonin (2005) laaja tietoisuus-tutkimus *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. Olen erityisesti hyötynyt tätä tutkielmaa tehdessäni Samuel J. Umlandin (1995) toimittamasta esseekokoelmasta *Philip K. Dick: contemporary critical interpretations*. Subjektin problematiikkaa Philip K. Dickin teoksissa on käsitelty edeltä mainituissa tutkimusteksteissä marxilaisen dialektiikan ja lacanilaisen psykoanalyttisen teorian painotusten avulla. Tässä tutkimuksessa käsittelen kohdeteosta freudilaisesta näkökulmasta.

Kysyn tutkielmassani, että miten *Do Androids Dream of Electric Sheep?*-romaanissa esitetään sen henkilöahmot, eläimet, maailma ja sen esineet kammutuksina. Lähestyn tätä kysymystä lähilukemalla tekstistä siinä representoitujen henkilöahmojen psykologista kerrontaa psykoanalyttistä teoriaa vasten. Tutkielmani teorialuvussa erittelen tutkimukseni kannalta olennaiset psykoanalyttisen teorian käsitteet, perustelen niiden käyttökelpoisuutta kirjallisuudentutkimuksessa, sekä perustelen valitsemaani soveltamisen tapaa tulkita tutkimukseni kohdetekstiä. Analyysiosiossa siirryn käyttämään teoriaa ja käsitteistöä psykoanalyttisessä luennassani romaanista. Analysoimalla kohdetekstissä esitettyä subjektin ja objektin välisen suhteen problematisointia ja henkilöahmojen sisäisen maailman psykologista kuvausta, pyrin selvittämään niitä muodollisia ja sisällöllisiä merkitysrakenteita, joilla kammottavan kokemus ja kammutukset, sekä niiden välinen oksymoroninen suhde representoidaan romaanissa. Päättöluvussa arvioin tutkimukseni tärkeimpiä tuloksia ja sitä, miten hyvin tutkielmassa käyttämäni menetelmät soveltuvat tekemääni tutkimukseen. Tuon esiin myös jatkotutkimuksen kannalta tärkeitä kysymyksiä.

2 Teoria

Psykoanalyttinen teoria on teoria ihmisen mielestä, persoonallisuudesta. Se on itävaltalaislääkäri ja tutkija Sigmund Freudin (1856–1939) kehittämä empiirinen teoria, jonka avulla pyritään saamaan pääsy ihmismielen tiedostamattomiin prosesseihin (Tähkä 1993, XIV). Freudin teoriassa mieli käsitettiin koostuvaksi ihmiselle subjektiivisista, tietoisista ja tiedostamattomista prosesseista, joiden voimanlähteenä on viettienergia. Tämä idiksi nimetty mielen prosessi käsittää ne tunteet, joita emme pysty lainkaan tiedostamaan, tai joiden tiedostaminen on mahdollista vain huomattavan psyykkisen energiankäytön avulla (Tähkä 1993, 4). Id hallitsee ihmistä tämän syntyessä, ja käsittää kaikki mielihalut ja tarpeet vastasyntyneellä. Seksuaalinen energia – johon myös *libido* kuuluu – on synnynnäinen osa ihmisen viettimaailmaa. Näille haluille ja tarpeille id vaatii välitöntä tyydytystä, mikä ilmenee vauvalla itkuna aina tarpeen ilmaantuessa. Vähitellen idin rinnalle kehittyy ego, eli tietoinen kokemus minuudesta erotuksena primääriobjektiin, äitiin.

Psykoanalyttinen teoria ja kirjallisuudentutkimus risteävät Sigmund Freudin esseessä *Das Unheimliche* (1919)³. Sigmund Freud (2018) käsittelee esseessään *kammottavia (unheimlich)* kokemuksia. Ne ovat pelottavia asioita, jotka muistuttavat meitä jostain tutusta (*heimlich*), mutta jotka ovat myös jääneet vieraisiksi meille mieleemme tukahdutettua nuo tunteet (Freud 2018, 93). Freudin tutkimuskohde painottuu esseessä kaunokirjallisuuteen, ja se on tutkimuskentältään yhtä lailla kirjallisuudentutkimusta kuin psykoanalyttistä teoriaakin. Esseensä ensimmäisessä osassa Freud tutkii sanojen *heimlich* ja *unheimlich* merkityskentän oksymoronista jännitettä. Freud jatkaa analysoimalla saksalaiskirjailija E.T.A. Hoffmanin (1776–1822) novellia ”Der Sandman” (1817). Tarinassa nuori mies kokee psyykkisen romahduksen, kun lapsuuden trauma – isän kuolema – ja silmien menettämisen pelko kietoutuvat samaan, kammottavia tunteita herättävään motiiviin,

³ Tässä tutkielmassa olen käyttänyt englanninkielistä käännöstä *The Uncanny* (2018).

”Nukuttajaan”⁴. Freudin mukaan ”unien, fantasioiden ja myyttien tutkimus on opettanut meille sen, että pelko näkökyvyn menettämisestä liittyy usein kastratioahdistukseen” (Freud 2018, 89, käännös LV⁵). Kastratioahdistus on osa lapsen kehityksen oidipaalivaihetta, primääriobjektista irtautumista ja lopulta egon prosessin eriytymistä idistä. Superego on tässä kehityksessä – ja kammottavan kokemuksessa – olennainen siinä mielessä, että oidipaalivaiheen läpikäytyään lapsi pyrkii sovittamaan aggressiiviset ja primitiiviset tunteensa vanhempiaan kohtaan. Lapsi samaistuu vanhempien kieltoihin, rajoituksiin, ja normeihin tehden ne osaksi itseään. (Tähkä 1993, 38) Superego on syntynyt. Primäärivaiheessa lapsi toimii pelkästään idin prosessin saneleman mielihyväperiaatteen ohjaamana, jolloin lapsen ainoana tavoitteena on pyrkimys mahdollisimman suureen sensuaaliseen tyydytykseen. Mielen prosessien eriytymisen myötä ihminen lakkaa toimimasta pelkästään viettiensä pohjalta ja alkaa toimia egon realiteettiperiaatteen mukaan idin mielihyväperiaatteen sijaan (Tähkä 1993, 19; de Berg 2003, 8–9). Identiteetin määrittelyn tutkimukseni kontekstissa siten, että käsittän tässä yhteydessä psykoanalyttisessä mielessä identiteetin yksilön kokemuksena siitä, kuinka laaja ymmärrys hänellä omista toimintatavoistaan, niiden motiiveista ja sitä kautta kyvystä ”ratkaista sekä sisäiset että suhteessa ulkomaailmaan syntyvät ristiriidat tietoisella tavalla ja realiteettiperiaatteen mukaisesti.” (Tähkä 1993, 54).

Freudilaisessa ajattelussa esiin nousseet torjutut tiedostamattomat pyrkimykset muodostuvat ongelmiksi, kun ne eivät enää sovi neuroottisen ihmisen elämänpiirin sääntöihin ja normeihin. Tällöin saattaa ilmetä pakkoajatus, joka saattaa olla vääränä tai hävettävänä koettu teko, ajatus tai jokin sana (Tähkä 1993, 266). Tämä saattaa ilmetä myös pakkomielleisenä käyttäytymisenä, kun pakkomielleinen ihminen välttää tietyn värisiä vaatteita, valitsee aina tietyn puolen katua kävellessään ja niin edelleen. Pakkomielleisen käyttäytymisen avainominaisuus on sen *ambivalentti* luonne. Mielen häiriöistä kärsivä ja pakkomielleisesti käyttäytyvä ihminen pystyttää esteitä sellaisille toimille, joita hän yhtä aikaa kammaa, mutta myös haluaa. (de Berg 2003, 111.) Kammottavan käsitteen yhteydessä paknomainen käytös on toisteista. Freud (2018) esittää, että ”kammottavan kokemus tapahtuu silloin, kun jokin vaikutelma elävöittää lapsuusajan torjutut kompleksit tai silloin, kun kehityksessä jo ylitetyt primitiiviset uskomukset näyttävät saavan uudestaan vahvistuksen” (Freud 2018, 97, käännös LV).

⁴ Der Sandmanin on suomentanut Markku Mannila E.T.A Hoffman -kertomuskokoelmaan *Yökappaleita*. Helsinki: Teos. (2011)

⁵ Viitatus artikkelin englanninkielisen käännöksen tekijän henkilöllisyys ei ilmene artikkelista.

Lyhyesti kuvaan vielä *kuolemanvietin* käsitettä. Kuolemanvietin pyrkimykset ovat päinvastaiset kuin mielihyväperiaatteella. Ehdoton pyrkimys mielihyvään ei sulje pois pyrkimystä pois mielihyvähästä tai häiritsevästä, kun taas "[kuolemanvietti]⁶ pyrkii kohti rauhan tai suhteellisen rauhan tilaa, mikä on edeltänyt häiritsevää kiihoketta." (Ikonen & Rechart 2012, 157.)

Myös Neil Easterbrook käyttää Freudin *unheimlich* -käsitettä analyysissään Philip K. Dickin "Impostor" -novellista. Oma tutkimukseni eroaa Easterbrookin esseestä varsinaisen kohdetekstin lisäksi siten, että painotan luennassani psykoanalyttistä tulkintaa, kun taas Easterbrook (1995, 32) lukee Dickin jälkistrukturaalisen persoonan ja identiteetin näkökulmasta. Vaikka kohdetekstimme eivät ole samat, on subjektin ja objektin välisen eron problematisointi kuitenkin niin keskeinen teema molemmille teksteille, että on paikallaan esitellä Easterbrookin esseitä hieman tarkemmin.

Easterbrook pyrkii esseessään purkamaan dickiläisen subjektin huikeassa toimenpiteessä⁷. Hänen mukaansa "Impostor" -novellin keskushahmo Spence Olhamin minäkuva pyyhitään pois, kun hahmo altistuu traumaattiselle kohtaamiselle oman kammottavuutensa kanssa. Easterbrookille (1995, 35, 38) tämä ei ole bartheslainen saati nietzscheläinen subjektin kuolema, vaan jokapäiväisen tekstualismi, mukaan lukien myöhäiskapitalistinen kulttuuri ja hallusinogeeniset huumeet. Molemmat ovat Dickille keskenään samanmuotoisia ilmiöitä, eikä subjektin problematisoiminen tällä tavalla tarkoita niinkään perääntymistä kuin ongelman kohtaamista (Durham 1988, 188–199).

Toinen kohdetekstini merkittävä motiivi on *paranoia*. Psykoanalyttisessä teoriassa paranoialla tarkoitetaan sellaista skitsofreniaa lievempää psykoosin muotoa, jossa persoonallisuuden integraatio säilyy vakavampaa muotoa paremmin. Paranoiaan liittyy oleellisesti myös *projektion* mekanismi, joka tarkoittaa oman ahdistavan tai ei-hyväksyttävän pyrkimyksen tai ominaisuuden heijastamista ulkomaailman elolliseen tai elottomaan objektiin ja koetaan siihen kuuluvana. (Tähkä 1993, 71, 29)

⁶ Olen tässä korvannut lähdekirjallisuudessa käytetyn nimen *Thanatos*, joka on synonyyminen kuolemanvietin käsitteelle.

⁷ Esseen luvun nimi on Unheimlich maneuver.

Kolmas käsittelemistäni Dickin romaanin motiiveista on eläimet. Sivusin eläimen motiivia johdanto-osassa. Lisäyksenä siihen on paikallaan avata niitä kulttuurisia syitä, miksi eläimet nousivat tieteisfiktiossa androidin kanssa rinnasteiseksi toiseuden representaatioksi 1960-luvulta alkaen. 1960-luvun science fictionissa androidit tai kyborgit olivat vielä enemmän mekaanisia koneita kuin inhimillisiä subjekteja. Tästä poikkeuksena on *Do Androids Dream of Electric Sheep?*, joka poikkeaa aikalaistensa lajikonventioista. Eläimen nousussa tieteiskirjallisuuden ”toiseksi” 1960-luvulla oli osittain kyse ympäristöaktivistiliikkeiden ja ekologisten kysymysten nousemisesta globaalille näyttämölle. Eläimen esittämisen popularisoituminen tieteisfiktiossa liittyi kuitenkin myös siihen ilmaisuvoimaan mikä biologisen toiseuden motiivilla on. (Heise 2009, 505.)

Miksi tutkia kulttuuria psykoanalyttisen teorian näkökulmasta? Sekä ihmisten muodostamien yhteisöjen että niiden sublimiminaalisen kulttuurin tuottamisen kannalta kieli on määrittävä ominaisuus. Ihmisen ja kulttuurin kehityksessä juuri kielen kehitys on keskeistä siinä, miten subjektiviteetti, eli minuuden kokemus ja objekti, eli ”toinen” ja sitä myötä yhteisölliset käsitteet me ja he ja ne muodostuvat. Poeettisessa tekstissä nämä mielen muodostelmat esitetään uudelleen. Ne representoidaan tekstin kirjoittamisessa ja luennassa kirjoittajan ja lukijan mielen kuvaksi, mutta silti ”toisena”, jonka merkitys tuotetaan aina uudelleen. Ehkäpä vielä keskeisempi yhtymäkohta kaunokirjallisuuden tutkimuksen ja psykoanalyttisen teorian välillä on se, miten kulttuurin tuottaminen – kaunokirjallisuus mukaan lukien – on nähtävissä ihmisten tiedostamattomana tapana käsitellä viettejään (de Berg, 11–12). Kaunokirjallinen teksti (kuten muukin kulttuurinen toiminta) on siis ilmentymä ihmisen mielestä ja viettienergiasta. Asian voi nähdä myös laajemmin: mikäli kaunokirjallinen teksti resonoi suurissa joukoissa lukijoita, on se paitsi kirjailijan ja tekstin, niin myös lukijoiden, eli laajimmassa mahdollisessa merkityksessä ilmentymä kulttuurin tiedostamattomasta (de Berg, mt.).

3 Analyysi

Tutkin tässä luvussa kohdetekstin antamia psykologisia merkityksiä, etenkin tarinasta tematisoituvia inhimillisyyteen kohdistuvia problematisointeja. Nämä psykologiset teemat representoidaan

romaanissa henkilöhahmojen sisäisen ajatusmaailman kuvauksina. Analysoin kohdeteokseni eläinkuvausta ja tarinassa esitettyjen eläinten suhdetta romaanin keskushenkilöön Rick Deckardiin. Hän on tarinan antisankari, provisiopalkkainen palkkionmetsästäjä, joka janoaa nousua yhteiskunnan portailla ja vaimonsa hyväksyntää. Toisaalta Deckard on narkomaani, joka nuuskaa psykoaktiivista huumausaine DMT:tä, mikä yhdessä muiden elämänhallinnan ongelmien myötä suistaa hänet paranoiaan ja lopulta vakavaan psykoottiseen episodiin, jossa uskonnolliset harhat korvaavat normaalit mielen objektisuhteet. Todellisuus ja totuus ovat romaanin maailmassa horjuvia konstruktioita, ja tarinan henkilöhahmot kokevat toistuvia repeämiä havaitsemassaan todellisuudessa ja rajoissa ulkoisen ja sisäisen kokemusmaailman välillä. Viitteet persoonallisuuden asteittaisesta hajoamisesta esitetään tarinassa useina erilaisina tihentyminä, siirtyminä, hypnagogisen tilan metonymiana, symbolisaationa, dramatisaationa ja tiedostamattomina toiveina (de Berg 2003, 19–22). Romaanin maailma toimii unen logiikalla, joten tulkitseen kertomuksen uneksi, joka muuttuu kammottavaksi painajaiseksi.

Do Androids Dream of Electric Sheep? -romaanin pääteema on ihmisen ja objektin välisen eron määrittämisen vaikeus. Representaatio, jolla romaanissa dekonstruoidaan ihmisen ja koneen välinen raja on kaksinkertainen. Siinä ihminen ja androidi ovat samanaikaisesti kvasielollisia objekteja sekä eivät-aivan-elollisia ihmisiä (Freedman 1995, 7, 15). Romaanissa Rick Deckard saa tehtäväkseen tunnistaa, voiko uutta androidimalli Nexus 6:ta erottaa ihmisestä. Hän matkustaa androidia valmistavan suuryrityksen tiloihin, jossa hänet ottaa vastaan yrityksen edustaja Rachael Rosen. Rachael Rosen paljastuu myöhemmin androidiksi ja juuri siksi malliksi, jonka Deckardin oli määrä tunnistaa. Saapuessaan paikalle Deckard ällistyy nähdessään yrityksen omistaman eläinkokoelman. Moni näytteillä olevista lajeista on erittäin harvinaisia tai kuollut sukupuuttoon ydinlaskeuman vaikutuksesta. Erityisesti pöllö lumooa Rickin:

For a long time he stood gazing at the owl, who dozed on its perch. A thousand thoughts came into his mind, thoughts about the war, about the days when owls had fallen from the sky; he remembered how in his childhood it had been discovered that species upon species had become extinct and how the 'papes had reported it each day—foxes one morning, badgers the next, until people had stopped reading the perpetual animal obits. (DADoES 36)

Pöllö herättää Deckardissa ”tuhansia ajatuksia”: se muistuttaa sodasta ja sen aiheuttamasta eläinten sukupuutosta. Tämä muisto on yksi harvoista tarinassa esitetyistä lapsuusmuistoista. Tukahdutetut muistot tulvivat Deckardin mieleen hänen kohdatessaan pöllön. Ne ovat jälkiä

tapahtumista, joita hän ei halua muistaa. Hän on tukahduttanut muistot sodasta, mutta muistot pyrkivät esiin. Nyt, kun Rick näkee sukupuuttoon kuolleiksi luullut pesukarhun ja pöllön, hän saa muistutuksen siitä, että maailma on kuollut. Se on jotain, mitä Rick Deckard ei haluaisi tiedostaa. Pöllöä tarkkaillessaan Rick huomaa, että se on herännyt, mutta vain hetkeksi. Unen rajamailla oleva pöllö saa inhimillisen ominaisuuden: kyvyn viipyä esitietoisessa: "Its chest rose conspicuously and fell, as if the owl, in its hypnagogic state, had sighed. Breaking away from the sight—it made absolute bitterness blend throughout his prior reaction of awe and yearning" (DADoES 36). Pöllön kohdatessaan Deckard tuntee pelonsekaista kunnioitusta ja kaipuuta aikaan ennen sotaa. Psykoanalyttisen tulkinnan näkökulmasta tässä tarinan jaksossa on huomattavaa se, miten pöllölle on annettu inhimillinen ominaisuus, hypnagoginen tila. Ennen nukahtamistaan ihminen on valveen ja unen rajamailla, jolloin tiedostamaton unen kuvasto sekoittuu havaintoihin tietoisesta todellisuudesta (Freud 1968, 33–34, 47). Kun Rick Deckard huomaa pöllön ikään kuin huokaavan, hänen mielessään sekoittuu kunnioituksen ja kaipuun tunteisiin täydellinen katkeruuden tunne. Maailma on menetetty. Pöllöjä ei ole (DADoES 35, 48). Pöllö on sähköinen jäljitelmä sukupuuttoon kuolleesta linnusta. Deckard näkee pöllössä rotkon lailla avautuvan tyhjyyden näkymän itsensä ja lajinsa olemassaolon mielettömyyteen. Kuten pöllökin, hän havahtuu hetkeksi todellisuuteen, mutta vaipuu pian takaisin uneen. Mistä pöllö uneksii? Tässä peiliteksti-rakenteessa (Hosiaisuus 2003, 589) tulee näkyviin Deckardin ja tarinan maailman ambivalentti suhde todellisuuteen ja sen objekteihin. Deckardin käsitys itsestään on hajonnut, se on tullut osaksi kammutuksia; androideja, joita hän tappaa ja osaksi eläviä eläimiä, jotka hän haluaa omistaa. Eläimetkin ovat kammutuksia, sillä vaikka eläimiä on mahdollista ostaa, ovat ne vain kalliita näyttelyesineitä, vankeja, jotka ovat uhkassa kuolla sukupuuttoon. Ne myös muistuttavat kuolleesta, ihmisen tuhoamasta maailmasta. Näennäisen eheä todellisuus sääntöineen ja tavoitteineen on vain absurdi näytelmä, jonka mielettömyyden kohtaaminen on Deckardille liikaa.

Aggressio ja libidinaalinen viettienergia ajavat Rick Deckardia toimimaan. Hänen on pakko toistaa androidien etsimistä ja tappamista ja yritystään hankkia eläin. Deckardin pakonomainen tarve hankkia eläin omistukseensa ilmenee tarinassa aina, kun hän kokee minänsä eheyttä horjuttavia kammottavia tunteita. Tämän toistuvan seikan voi dickiläisen komiikan varjolla tulkita romaanin johtomotiiviksi.

He thought, too, about his need for a real animal; within him an actual hatred once more manifested itself toward his electric sheep, which he had to tend, had to care

about, as if it lived. The tyranny of an object, he thought. It doesn't know I exist. Like the androids, it had no ability to appreciate the existence of another. He had never thought of this before, the similarity between an electric animal and an android. The electric animal, he pondered, could be considered a subform of the other, a kind of vastly inferior robot. Or, conversely, the android could be regarded as a highly developed, evolved version of the ersatz animal. Both viewpoints repelled him. (DADoES 36)

Ajatellessaan tarvettaan hankkia oikea eläin, Deckard tuntee todellista vihaa sähkölammastaan kohtaan, koska lampaan kuvaan tihentyy epämiellyttävä tieto todellisuuden keinotekoisuudesta. Deckard kokee objektin tyranniaa. Ero objektin (sähkölammas tai androidi) ja subjektin, itsen välillä hämärtyy, ja niiden välinen suhde ironisoituu. Kun subjektin eheys murtuu, Deckard lähenee objektia. Myös hänen inhimillisyytensä kyseenalaistuu. Hän tajuaa, että on mahdollista ajatella sähköeläinten olevan "toisen" alamuoto, tai käänteisesti androidin voi käsittää evoluution kautta pidemmälle kehittyneeksi versioksi eläimen korvikkeesta. Hoitaessaan sähkölammastaan yhteiskunnan ja uskonnon moraalisten normien – superegon – velvoittamana, hänen on teeskenneltävä, että hän välittää hoitamastaan eläimestä, ikään kuin se olisi elossa. Deckardia kuvottaa, koska mikään, mitä hän tekee tai kokee, paitsi viha, ei ole todellista. Kaiken ollessa keinotekoista myös oma ihmisyyttä muuttuu väärennökseksi. Deckardin kuvotus johtuu siitä, että kammottavat androidit ja sähköeläimet herättävät epäilyksen siitä, että Deckard itsekin on keinotekoinen, kammotus. Torjutut, tiedostamattomat tunteet maailman kammottavuudesta nousevat Deckardin tietoisuuteen. Niistä muodostuu ongelma, sillä ne eivät sovi hänen elämänpiirinsä sääntöihin ja normeihin.

Deckard riitelee vaimonsa Iranin kanssa (DADoES 2). Hän tuntee ärtymystä, sitten vihamielisyyttä Irania kohtaan, kun tämä huomauttaa Deckardin murhaavan työkseen (1). Deckard ja Iran elävät hedelmättömässä maailmassa, josta ei voi paeta, ei edes uskonnon (21) avulla tai Marsiin matkustamalla (138). Lannistunut Iran alistuu ohjelmoitavaksi seksiobjektiksi Deckardille: "Okay, I give up. I'll dial. Anything you want me to be; ecstatic sexual bliss – I feel so bad I'll even endure that. What the hell. What difference does it make?" (DADoES 4). Seksuaalisen ekstaasin sijaan Deckard ohjelmoi vaimonsa myöntymään miehensä ylivoimaiseen viisauteen kaikissa asioissa. Deckard suojaa sukupuolielimensä säteilysuojatulla kalukukkarolla ja nousee katolle katsomaan sähkölammastaan. Korvike-eläimen pitäminen oikean sijaan masentaa häntä (12).

Kun Deckard on pidättämässä yhtä etsimistään androideista, hänet itsensä pidätetään (DADoES 85–86). Deckard ajattelee, että kyse on hänen jahtaamiensa androidien juonesta, ja että poliisi on androidi, joka aikoo tappaa hänet. Deckardin pidättänyt poliisi sanoo, että ehkä Deckard itse on androidi, joka luulee olevansa ihminen hänet valmistaneen yhtiön antamien valemuistojen vuoksi. Deckard on ansassa tässä tilassa unen ja todellisuuden välillä, missä hänelle jää tehtäväksi toistaa pakonomaisesti ostamista, tappamista ja kärsimistä. Äärimmäisenä vaihtoehtona on kuolema, jonka Deckard fatalistisesti odottaa saapuvan androidien hahmossa:

For Rick Deckard an escaped humanoid robot, which had killed its master, which had been equipped with an intelligence greater than that of many human beings, which had no regard for animals, which possessed no ability to feel empathic joy for another life form's success or grief at its defeat—that, for him, epitomized The Killers. (DADoES 28.)

Ironista kyllä, Deckard on se, joka ei voi kokea empatiaa, ei androideja, eikä eläimiä tai ihmisiä kohtaan. Deckard yrittää torjua sisäisen uhan – minän eheyden vaarantumisen – projisoimalla oman osansa tappajana ulospäin elottomaksi koodaamaansa objektiin, androidiin. (Tähti 28–29.)

3.1 Sisyfos-alluusio

Do Androids Dream of Electric Sheep? on täynnä henkilöahmoja, tapahtumapaikkoja ja esineitä, jotka ovat tekstinsisäisiä peilikuvia ja vastakohtia toisilleen. Deckardin kollega, palkkionmetsästäjä Phil Resch pitää tappamisesta (105), mikä syventää Deckardin sisäistä moraalista ristiriitaa tekojensa oikeellisuudesta. Deckard on lähes varma siitä, että Resch on androidi, sillä tämä ei tunne empatiaa androideja kohtaan. He tapaavat Mission Streetin oikeustalossa, kun Deckard pidätetään epäiltyinä murhasta ja palkkionmetsästäjänä esiintymisestä. Resch osoittautuu ihmiseksi, mutta oikeustalosen sijaan on kulissi, joka kuhisee valepoliiseina esiintyviä androideja. Selvittääkseen väärinkäsityksen Deckard pyytää päästä sille oikeustalolle, jossa itse työskentelee. Androidit kuitenkin sanovat sen olleen hylättyä jo vuosia. Tapahtumat saavat Deckardin epäilemään omaa ihmisyyttään ja muistojensa aitoutta. Aiemmin juonessa Deckardin vaimo Iran aistii – kuulee – asuintalonsa tyhjät asunnot (9); hän aistii elämän poissaolon maapallolla. Iranin kokemus representoidaan hahmon aistimuksena tyhjyyden läsnäolosta, mikä korostaa ambivalenttia jännitettä todellisuuden ja sen poissaolon välillä. Myös toinen romaanin hahmoista, J.R. Isidore, aistii hylättyjen asuntojen paradoksaalisesti äänekkään, elävän hiljaisuuden:

Silence. It flashed from the woodwork and the walls; it smote him with an awful, total power, as if generated by a vast mill. It rose from the floor, up out of the tattered gray wall-to-wall carpeting. It unleashed itself from the broken and semi-broken appliances in the kitchen, the dead machines which hadn't worked in all the time Isidore had lived here. From the useless pole lamp in the living room it oozed out, meshing with the empty and wordless descent of itself from the fly-specked ceiling. It managed in fact to emerge from every object within his range of vision, as if it—the silence—meant to supplant all things tangible. Hence it assailed not only his ears but his eyes; as he stood by the inert TV set he experienced the silence as visible and, in its own way, alive. Alive! (DADoES 20)

Henkilöhahmojen aistima tyhjyys tarinan maailmassa on konkreettista, mutta kammottavassa elävässä tyhjyydessä manifestoituu myös oksymoroninen kokemus elävästä kuolleesta maailmasta, joka on menehtynyt, mutta jonka ruumiissa tarinan hahmot joutuvat elämään. *Do Androids Dream of Electric Sheep?*:ssä subjektin ja objektin välinen suhde siis problematisoituu laajasti, läpi koko tarinan maailman, sen henkilöhahmojen, tapahtumapaikkojen ja esineiden. Aidon ja keinotekoisien välistä oksymoronista jännitettä esiintyy myös tarinan eläinhahmoissa, joiden aitous on aina kyseenalaista. Edellisessä luvussa käsittelemäni kohtaaminen pöllön kanssa on tästä yksi esimerkki, mutta vaikka kyseisen pöllön ontologinen status todetaan tarinassa eksplisiittisesti keinotekoiseksi, on romaanin muiden eläinten kohdalla aitous vähemmän selvää. Deckardin sähkölammas on tarkka, mutta tyhjä kopio menehtyneestä esikuvastaan, Groucho-lampaasta. Deckard ponnistelee sähkölampaansa hoitamisessa yhtä ahkerasti kuin Grouchon kanssa, mutta se ei tunnu samalta (14). Romaanissa on palkkionmetsästäjä Phil Reschin lisäksi toinenkin Deckardille rinnakkainen henkilöhahmo: J.R. Isidore. Deckardin ja Isidoren tarinat yhdistyvät kertomuksen loppupuolella, kun Deckard löytää viimeiset kolme metsästämäänsä androidia autioituneesta asutokompleksista San Franciscon laitamilla. Siellä asuva Isidore on toisen luokan kansalainen, jonka kansalaisuusluokka on muutettu ”tavallisesta poikkeavaksi”, koska radioaktiivinen pöly on rappeuttanut hänen aivonsa. ”Once pegged as special, a citizen, even if accepting sterilization, dropped out of history. He ceased, in effect, to be part of mankind.” (DADoES 18) J.R. Isidore on Rick Deckardin hahmon peilikuva. Kaiken sen materiaalisen omaisuuden, jossa Deckard riippuu, on Isidore jo lähes menettänyt. Materiaalisessa mielessä hän on Deckardin haamu. Deckard asuu vaimoineen suhteellisen asutetulla alueella rakennuksessa, jossa peräti kolmannes asunnoista on asumiskäytössä. Isidore on rakennuksensa ainoa asukas. Deckardin tavoin Isidore nousee aamulla asuintalonsa katolle lähteäkseen töihin, mutta kavahtaa hylätyn esikaupungin kammottavaa hiljaisuutta:

DECKARD: [H]e ascended clad for venturing out, including his Ajax model Mountibank Lead Codpiece, to the covered roof pasture whereon his electric sheep "grazed." Whereon it, sophisticated piece of hardware that it was, chomped away in simulated contentment, bamboozling the other tenants of the building. (DADoES 11)

ISIDORE: He was not ready for the trip up those clanging stairs to the empty roof where he had no animal. The echo of himself ascending: the echo of nothing. Time to grasp the handles, he said to himself, and crossed the living room to the black empathy box. (DADoES 21)

Isidoren hahmo määrittyy kerronnassa niiden asioiden kautta, mitä häneltä puuttuu suhteessa Deckardiin. Toisin kuin Deckardilla, Isidorella ei kuitenkaan ole vaikeuksia kokea empatiaa. Isidorella ei ole eläintä. Seuraava virke: "The echo of himself ascendind: the echo of nothing." viittaa tarinan maailman valtauskontoon, mercerismiin. Hallitseva yhteiskuntaluokka pyrkii mercerismillä tyynnyttämään eksistentiaalisten ongelmia kanssa kamppailevaa väestöä, kun maapallon tuhon myötä luonnon lisäksi myös ihmisyyden uhkaa kuolla sukupuuttoon. Merceristisessä rituaalissa uskonnon harjoittaja – merceriitti – tarttuu omistamansa empatialaatikon kädensijoihin ja kokee virtuaaliodellisuudessa yhdessä muiden käyttäjien kanssa profeettahahmo Mercerin loputtomasti jatkuvan nousun ylös mäenrinnettä. Samalla tuntemattomat piinaajat – "tappajat" heittävät tätä kivillä vahingoittaen tätä. Lopulta nousu päättyy putoamiseen alas "hautamaailman aallonpohjaan" (DADoES 27–28). Rituaali on alluusio Albert Camus'n (1960) "Sisyfoksen myytti" -esseeseen⁸. Romaani kuitenkin ironisoi esseen absurdin filosofisen viestin siitä, että elämä on lopulta merkityksetöntä, mutta ihmiskunta aina etsii merkitystä siitä huolimatta. Merkityksen etsiminen on lopulta mercerismin perimmäinen totuus. Isidoren tarinan kaaren lopussa androidit paljastavat televisiossa uskonnon huijaukseksi (DADoES 156) luullen, että siihen nojannut ihmiskunta romahtaa. Näin ei kuitenkaan käy: "'Mercerism isn't finished', Isidore said. Something ailed the three androids, something terrible." (DADoES 158). Monista inhimilliseltä vaikuttavista ominaisuuksistaan huolimatta androidit eivät voi kokea empatiaa. Androidit eivät näin ollen kykene ymmärtämään sitä, että ihmisiin ei vetoa uskonnossa se, ovatko sen opinkappaleet huijausta vaiko

⁸ Tässä esittämäni huomiot kyseisestä esseestä perustan sen englanninkieliseen käännökseen (kts. lähdeluettelo). Esse on suomentanut Leena Löfstedt teokseen *Esseitä : valikoima*. 1962. Helsinki: Otava.

ei, vaan se, että uskonnon välityksellä on mahdollista tuntea yhteyttä jaettuun tarpeeseen etsiä elämälle merkityksiä. Androideja vaivaa se kammottava tunne, että he eivät ole ihmisiä. Mercerismi on manifesti kollektiivinen uni, jonne androideilla ei ole pääsyä.

3.2 Kammottavan ambivalenssi

[N]o one today remembered why the war had come about or who, if anyone, had won. The dust which had contaminated most of the planet's surface had originated in no country, and no one, even the wartime enemy, had planned on it. (DADoEs 17)

Freudilaisessa ajattelussa omnipotentti pidättelemätön itserakkaus on yksi ihmisen kehityksen primäärivaiheessa ilmenevä piirre, joka kertoo idin eriytymättömyydestä. Kun egon prosessi muodostuu, omnipotenssi väistyy ja eriytyy superegoksi, joka kykenee kohtelemaan egoa objektina. Tämä lähenee sitä prosessia, jonka olemme kulttuurissa nimenneet omatunnoksi. Eriytyneen superegon avulla ihminen voi tarkkailla ja kritisoida itseään. Mielen prosessien eriytyessä narsistiset omnipotenssin kokemukset tukahtuvat, mutta ne saattavat nousta uudelleen tietoisuuteen kammottavina tunteina.

Deckard on sovittanut mercerismin itselleen sopivaksi moraaliseksi koodiksi, ja oikeuttaa androidien tappamisen:

Rick liked to think of them that way; it made his job palatable. In retiring—i.e., killing—an andy, he did not violate the rule of life laid down by Mercer. You shall kill only the killers [...] A Mercerite sensed evil without understanding it. Put another way, a Mercerite was free to locate the nebulous presence of The Killers wherever he saw fit. (DADoES 28)

Deckard alkaa myöhemmin epäillä mercerismin tarjoamaa moraalista oikeutusta tappaa androideja. Hän kokee empatiaa androideja kohtaan. Deckard ei tiedosta, että häntä kuvottavat oikeastaan tiedostamattomat viettienergian impulssit, jotka tappaminen pakottaa esiin. Mercerismin tappajat eivät ole androideja, Rick itse on tappaja. Tappaminen on osa hänen viettienergiaansa (de Berg 129), joka ei pysy tiedostamattomana, vaan piinaa tietoisuutta. Tähän liittyen myös eläinten omistaminen on superegon ankarien vaatimusten mukaisesti moraalisesti pakollista, mutta palvelee myös

tarvetta tyydyttää idin tuottamia viettijohdannaisia ja pyrkimyksiä nautintoon (Tähkä, 10). Tämä saattaa vaikuttaa nurinkuriselta ajatukselta sikäli, kun eläinten omistuksen tarkoitus on yhteiskunnan (ja superegon) vaatimusten mukaan säilyttää maapallon hauras eläinkunta elossa. Reaktionmuodostuksessa mieli kuitenkin korostaa vaarallisen yllykkeen vastakohtaa estääkseen sen pääsyn tietoisuuteen (Tähkä 31–32). Deckardin tunteen ambivalenssi manifestoituu tarinassa siten, että hän kokee pakonomaista tarvetta hankkia eläimiä huollettavakseen, mutta eläimet näyttävät aina kuolevan tai paljastuvan keinotekoisiksi. Toisin sanoen se, minkä tulisi tyydyttää libidinaalisia ja aggressiivisia pyrkimyksiä, muistuttaa päinvastaisesta: planeetan kuolemasta, tai yksinkertaisesti vain kuolemasta. Eläimet ovat kuoleman ruumiillistumia, epäkuolleita kammotuksia. Merkitysten oksymoroninen sulautuminen hämärtää Deckardin subjektin eheyden ja hän kokee persoonallisuuden hajoamisen, psykoosin, missä raja oman itsen ja ulkomaailman välillä muuttuu epäselväksi:

For Mercer everything is easy, he thought, because Mercer accepts everything. Nothing is alien to him. But what I've done, he thought; that's become alien to me. In fact everything about me has become unnatural; I've become an unnatural self. (DADoES 171)

Mitä Deckard on tehnyt? Hän on toivonut pystyvänsä selättämään lampaansa kuoleman tapahtumaan tihentyvät tunteet laajemmasta traumasta, maapallon kuolemasta ja lajien sukupuutosta. Deckard on asettanut toivonsa sen varaan, että voi omistaa ison, oikean eläimen. Hän yrittää neuvotella jokaisen näkemänsä eläimen ostamisesta. Normaalit objektisuhteet alkavat korvautua narsistisella organisaatiolla. Deckard toivoo, että hän saisi jahdattavakseen viisi androidia, tappaisi ne ja saisi viiden tuhannen dollarin palkkion, jolla voisi teoriassa ostaa hevosen, mikäli sellainen olisi jossain kaupan. Epärealistiselta Deckardista näyttää myös se, että androidit ilmestyisivät juuri hänen toimialueelleen ja että vanhempi palkkionmetsästäjä Dave Holden olisi estynyt suorittamaan tehtävän, jolloin työ tulisi hänen tehtäväkseen: "The andys would specifically have to take up residence in Northern California, and the senior bounty hunter in this area, Dave Holden, would have to die or retire" (DADoES 16). Kaikki nämä toiveet toteutuvat. Psykoanalyttisessä teoriassa unet ovat tukahdutetun toiveen täyttymys, tiedostamattoman tulemistä tietoiseksi (Freud 1968, 228). Tässä toiveet ovat paitsi jotain, mitä uneksija haluaisi tapahtuvan, niin myös asioita, joiden tapahtumista ihminen pelkää. Uneksija kavahtaa syvimpiä toiveitaan, joista on tullut tietoiseksi, ja uni muuttuu painajaiseksi. (de Berg 2003, 25–26)

Romaanissa palkkionmetsästäjien käyttämä termi androidien tappamiselle on englannin kielen verbi *retire*. Sana esiintyy sitaatissa eläköitymisen merkityksessä. Sana on kuitenkin rinnastettu tai konjunktiolla kuolemiseen. Deckard ehdottaa tarinan edetessä esimiehelleen Harry Bryantille, että haluaisi puhua Holdenille (67). Myöhemmin, saatuaan tehtävänsä päätökseen ja tapettuaan androidit, Deckard soittaa sairaalaan, jossa Holdenia tiettävästi hoidetaan (170). Sairaalan puhelinvaihteesta vastataan, että hänen lääkäriinsä mukaan herra Holden ei ota puheluita vastaan. Deckard sanoo, että kyseessä on poliisiasia, mutta puhelua ei Holdenin terveydentilan vuoksi välitetä. Deckard miettii, että jospa vain hän voisi puhua Holdenille, niin kaikki olisi hyvin. Deckard kaippaa yhteyttä Holdeniin, toiseen ihmiseen. Niin kuin Holden, myös Deckard on poissa, tavoittamattomissa, sillä hän ei voi kokea yhteyttä toisiin ihmisiin, eikä sitä myötä myöskään itseensä. Hän kokee romaanin tarinan tapahtumien aikana vain ohimeneviä ihmiskohtauksia. Muuten hän etsii ja tappaa androideja. Deckard toistaa pakonomaisesti yrityksiään ostaa eläin ja onnistuukin ostamaan vuohen, mutta vuohi kuolee androidin työnnettyä sen Deckardin kodin katolta. Tukahdutettu muisto kuolleesta maailmasta nousee esiin aina uudelleen eläimissä, joita Deckard kohtaa. Deckardin kaksoisolento, J.R. Isidore kokee maailman kuoleman sulautuessaan Merceriin:

It had been a pit of corpses and dead bones and he had struggled for years to get up from it. The donkey and especially the toad, the creatures most important to him, had vanished, had become extinct; only rotting fragments, an eyeless head here, part of a hand there, remained. At last a bird which had come there to die told him where he was. He had sunk down into the tomb world. (DADoES 23)

Mercerismissä sekä kuolemanpelko että kuolemanvietti yhdistyvät rituaalin loputtomassa kehässä, jossa ihminen nousee hautamaailman syvyyksistä vuoren huipulle, vain vajotakseen taas pohjalle ja aloittaakseen syklin taas alusta. Tapettuaan androidit ja siten suorittuaan tehtävänsä, Deckard ajaa päämäärättömästi pohjoiseen, autiomaahan lähellä Oregonin rajaa. Hän kokee hallusinaation, jossa hän kokee sulautuvansa Merceriin ilman mustaa empatialaattikkoa. Deckard vajoaa psykoosiin. Hän löytää autiomaasta konnaeläimen:

"TOAD (Bufonidae), all varieties.....E. [...] Extinct for years now. The critter most precious to Wilbur Mercer, along with the donkey. But toads most of all." (DADoES 227.)

Bufonidae -perheeseen kuuluva Koloradonkonna on kotoperäinen laji sille alueelle, josta Deckard löytää konnan. Konna on myrkyllinen: sen selkään muodostuu 5-MeO-DMT:tä (Winek 1980, 130–131), josta valmistetun nuuskan käytöllä on psykoaktiivisia vaikutuksia, muun muassa ”täydellinen mystinen kokemus” (Barsuglia et al. 2018, 3.) Tulkitsen konnan tarinassa viittaukseksi psykoaktiivisten huumeiden instrumentaaliseen käyttöön henkisen valaistumisen saavuttamiseksi. Perustan tulkintani yhteyteen konnan ja Deckardin läpi tarinan nuuskan välillä. Yhteys nuuskan ja konnan välillä on hienovarainen, mutta se on luettavissa vertaamalla tarinan nuuskaamistilanteiden psykologista kerrontaa DMT-yhdisteen psykoaktiivisiin vaikutuksiin. Tarinan alkupuolella Deckardin nuuskaamista seuraa pohdiskelua (DADoES 28). Seuraavaksi Deckard vilkaisee kelloaan, ja huomaa, että hänellä on riittävästi aikaa soittaa eläinliikkeeseen ennen kokousta. 5-MeO-DMT:n puoliintumisaika on 12–19 minuuttia (Shen et al. 2010, 4), joten Deckard on menettänyt ajantajunsa nuuskan vaikutuksesta. Deckard kadottaa käsityksen ajasta myös autiomaassa (DADoES 171). DMT aiheuttaa muiden psykoaktiivisten huumausaineiden tavoin käyttäjälleen ajan, tilan ja egon kokemukset ylittävän tilan, jossa hän kokee egonsa kuoleman (Leary et al. 2008, 1. & Timmerman et al. 2018, 2.) Tämä vaikutus nivoutuu yhteen kertomuksen subjekti–objektisuhteen problematisoinnissa, etenkin luvussa 21, jossa Deckard harhailee autiomaassa. Nuuskattuaan hän kipuaa ylös vuorenrintettä:

He halted. And then, goaded on—the goad invisible but real, not to be challenged—he resumed his climb. Rolling upward, he thought, like the stones; I am doing what stones do, without volition. Without it meaning anything.

“Mercer,” he said, panting; he stopped, stood still. In front of him he distinguished a shadowy figure, motionless. “Wilbur Mercer! Is that you?” My god, he realized; it’s my shadow. I have to get out of here, down off this hill! (DADoES 172)

Deckard on elänyt hallusinaatioissaan Mercerin kärsimyksen ja kohdannut oman varjonsa. Hän palaa kauhistuneena autolleen ja löytää koloradonkonnan. Tässä romaanin jaksossa Sisyfoksen myytin ironia laajentuu uskonnosta huumeisiin ja huume kulttuuriin. Koloradonsammakko on ironinen elementti tarinassa siksi, että Deckard antaa sille transsendentin olemuksen merkityksen, vaikka hän on juuri kohdannut todellisuutensa todellisen arkkitehdin, itsensä. Vaikka merkitys itsestä oman todellisuuden konstruoijana manifestoituu Deckardille tietoisena kokemuksena, tukahduttaa hänen egonsa pian tuon merkityksen, työntää sen tiedostamattomaan ja korvaa sen siirtymänä koloradonsammakossa. Sammakon symboliin myös tihtyvät uskonnon, huumeiden ja eläinten

motiivit tarinassa, sekä subjektin ja objektin oksymoroninen jännite. Näin ollen Dickin romaanissa huumeet eivät ole perääntymistä niistä ongelmista, jotka postmoderni subjekti maailmassa kohtaa (ks. Eastbrook 1995, 35, 38). Huumeet, kapitalismi ja uskonto ovat kaikki samanmuotoisia dystopian elementtejä, joiden ongelmat tiivistyvät Deckardin hahmon minän hajoamiseen. Koloradonkonna on peilikuva romaanin alussa esitetyn moton kilpikonnalle, johon tiivistyy uuden ajan päättymisen ja nykyajan alku (DADoES 7).

Deckard torjuu kokemansa kohtaamisen oman kammottavuutensa kanssa ja pyrkii sovittamaan superegon, idin ja egon välisen ristiriidan pitämällä konnan löytymistä ilmestyksenä. Superego vaatii alistumista mercerismin säännöille ja opeille, ja tiedostamattoman, idin, tavoite on sama, joskin erisyistä: Deckard ei voi saada tyydytystä perustarpeilleen, joten ainoa tapa kokea tyydytystä on omistaa eläin, ja sitä kautta kokea olevansa yhteydessä omaan ihmisyyteensä. Hän sulkee eläimistä harvinaisimman laatikkoon ja palaa kotiin. Kotona Deckardin vaimo Iran huomaa konnan olevan sähköinen. Deckardin löytö ei olekaan todellinen; konnan sukupuutto jatkuu. Deckard miettii tekojaan, sitä että androidien tappaminen on väärin. Iran sanoo, mercerismin oppeja lainaten, että kyseessä on kirous, josta kaikki ihmiset kärsivät: "The killers that found Mercer in his sixteenth year, when they told him he couldn't reverse time and bring things back to life again. So now all he can do is move along with life, going where it goes, to death." (DADoES 180) Uupunut Deckard menee nukkumaan. Hän on käyttänyt viettienergiansa loppuun ja antanut periksi kuolemanvietille. Kuolema on ihmisen mielikuvituksessa rauhantilan äärimmäisin muoto, ja tuhoavuus on yksi keino pyrkimyksessä rauhantilaan. (Ikonen & Reckhardt, 2012, 154)

4.Päätäntö

Tässä tutkielmassa olen kysynyt, miten Philip K. Dickin *Do Androids Dream of Electric Sheep?* -romaanissa esitetään sen henkilöahmot, eläimet, maailma ja sen esineet kammutuksina. Olen lähestynyt kysymystä lähilukemalla tekstistä siinä representoitujen henkilöahmojen psykologista kerrontaa psykoanalyttistä teoriaa vasten. Olen analysoinut kohdetekstin sisältöä ja muotoa,

tavoitteenani tuoda esiin sen unityön subtekstiä. Lähestymällä luennassani tekstin sisältöä psykoanalyttisesta näkökulmasta, olen pyrkinyt erottamaan siinä representoituja tihentymiä, korvaamisia ja symbolien esittämismuotoja. Näiden käsitteellisten välineiden avulla olen analysoinut kohdetekstin pintatason alisia psykologisia syvämerkitysrakenteita. Olen havainnut kertomuksessa esiintyviä merkkejä unityön prosessista: vääristymiä, monimielisyyksiä, poissaoloja ja poispyyhkiytymisiä; toistoja, sanomatta (ja tietoisesti ajattelematta) jättämiä, ja kaksoismerkityksiä (Eagleton 1997, 224). Olen myös analysoinut romaanin teemaa, subjektin ja objektin suhteen problematisoitumista psykoanalyttisesta näkökulmasta, ja pyrkinyt selvittämään niitä muodollisia ja sisällöllisiä merkitysrakenteita, joilla kammottavan kokemus ja kammatukset, sekä niiden välinen oksymoroninen suhde representoidaan romaanissa.

Tutkimukseni perusteella tulkitsem *Do Androids Dream of Electric Sheep?* kuvaukseksi neuroottisesta hypnagogisesta tilasta unen ja valveen rajamailla. Noissa rajatiloissa henkilöhahmot liikkuvat paranoian, masennustilojen ja psykoosin välillä. Rajatiloissa henkilöhahmojen objektisuhteet hämärtyvät, ja sitä myötä hämärtyvät myös rajat sisäisen ja ulkoisen maailman kokemuksen välillä. Romaanin henkilöhahmoja motivoivat superegon ehdottomat vaatimukset noudattaa sisäistettyjä sääntöjä ja opetuksia, mutta myös viettienergia, jonka vaatimukset välittömästi nautinnosta ovat yhtä lailla totaaliset. Tämä jännite johtaa aggressiiviseen ja tuhoisaan pakkotoistoon, jonka kohteena on yhtäältä kammottava itse, toisaalta ulkoiset kammatukset – eläimet ja androidit. Keskushenkilö Rick Deckardin toteutumattomat toiveet ja pelot muuttuvat romaanissa todeksi ja todellisuus harhaksi. Romaani on kertomus unesta, joka muuntuu kammottavaksi painajaiseksi. Romaanista lukemani merkit unityön prosessista olen tulkinnut symptomaattisiksi merkeiksi siitä, miten teksti toimii kertoessaan tarinan ihmisyydestä tulevaisuuden dystopiassa, jossa ihmisen ja objektin välisen eron määrittelemisen on vaikeaa.

Tätä tutkimusta on edeltänyt useita tutkimuksia valitsemastani kohdetekstistä ja Philip. K. Dickin kirjallisesta tuotannosta laajemminkin. Psykoanalyttinen näkökulma kohdetekstin tulkintaan ei ole uusi, mutta tekstiä on tulkittu psykoanalyttisen kirjallisuudentutkimuksen kehityksessä lacanilaisesta näkökulmasta. Tässä tutkielmassa palautin tutkimusnäkökulman freudilaiseen ajatteluun, ja tulkitin tekstiä klassisen psykoanalyttisen teorian, sekä Freudin ”kammottavan” käsitteen avulla. Freudilaisessa näkökulmassa tutkimukseni ulkopuolelle rajautui lacanilainen painotus kytkökseen psykoanalyttisen teorian ja strukturalismin sekä jälkistrukturalismin välillä.

Käyttämäni menetelmä avasi runsaasti merkityksiä romaanin sisällöstä, ja jossain määrin myös muodon osalta. Menetelmän heikkous on sen heikossa soveltuvuudessa juuri unityön muodollisten rakenteiden havaitsemiseen tekstissä. Jotta muodollisten rakenteiden analyysi tehostuisi, tulisi tutkielmassa käytettyjen menetelmien teoreettista taustaa laajentaa lacanilaisen psykoanalyttisen ajattelun piiriin. Tämä jää nyt mahdollisen jatkotutkimuksen menetelmälliseksi kysymykseksi.

Do Androids Dream of Electric Sheep? -romaanin henkilöahmojen, eläinten, maailman ja sen esineiden pysyvyys on romaanissa häilyvä, mikä luo oudon jännitteen suhteessa lineaariseen ydinkertomukseen. Eläimet edustavat romaanissa muistoa kuolleesta maailmasta, ja niihin tiivistyvät kertomuksessa kollektiivisen inhimillisen kokemuksen ongelmallisuus. Nämä kammotukset ovat osa kulttuuria, jossa uskonto ja talouskapitalismi yhdistävät merkitystä elämälleen etsiviä ihmisiä tuhoutuneessa ja hedelmättömässä kuolleessa maailmassa. Kammottavuus on usein ulkoisen havainnon herättämä tunne, mutta kammotukset eivät lopulta ole mitään ihmiselle ulkopuolista, vaan ne elävät ihmisessä itsessään.

Lähteet

Primäärilähde

Dick, Philip K. 1982 (1968). *Blade Runner (Do Androids Dream of Electric Sheep)* [=DADoES]. New York: Ballantine Books/Del Rey

Sekundäärilähteet

Berg, H. d. 2005. *Freud's theory and its use in literary and cultural studies: An introduction*. Rochester (N.Y.): Camden House.

Camus, A. 1960. *The Myth of Sisyphus and Other Essays*. Kääntänyt engl. J. O'Brien. New York: Vintage.

Dick, Philip. K. 1989. *Palkkionmetsästäjä*. (*Do Androids Dream of Electric Sheep*, 1968.) Suom. Kari Nenonen. Helsinki: Jalava.

Durham, S. 1988. P.K. Dick: From the Death of the Subject to a Theology of Late Capitalism (P.K. Dick: De la mort du sujet à une théologie du capitalisme avancé). *Science Fiction Studies*, 15(2), 173-186.

- Eagleton, Terry 1997 (1996). Psykoanalyttinen teoria. Teoksessa *Kirjallisuusteoria* (2. uud. p. ed.). Suom. Ensio Puoskari. Tampere: Vastapaino, 188–238.
- Eastbrook, Neil 1995. Dianoia/Paranoia: Dick's Double Impostor. Teoksessa *Philip K. Dick: Contemporary critical interpretations*. Toim. Samuel J. Umland. Westport (Conn.): Greenwood Press, 19–42.
- Freedman, Carl 1995. Towards a Theory of Paranoia: The Science Fiction of Philip K. Dick. Teoksessa *Philip K. Dick: Contemporary critical interpretations*. Toim. Samuel J. Umland. Westport (Conn.): Greenwood Press, 7–18.
- Freud, Sigmund 1968 (1961). *Unien tulkinta*. Suom. Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Freud, Sigmund 2018 (1919). The Uncanny. *Dialogues in Philosophy, Mental & Neuro Sciences*, 11(2), 84–100.
- Heise, Ursula K. 2009. The Android and the Animal. *Pmla*, 124(2), 503-510.
- Shen, Hong-Wu, Xi-Ling Jiang & Jerrold C. Winter & Ai-Ming Yu. 2010. Psychedelic 5-Methoxy-N,N-Dimethyltryptamine: Metabolism, Pharmacokinetics, Drug Interactions, and Pharmacological Actions. *Current Drug Metabolism*. 11(8), 659–666.
- Hosiaislouma, Yrjö. 2003. *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Ikonen, Pentti & Rechartd, Eero 2012. *Thanathos, häpeä ja muita tutkielmia*. Prometheus.
- Leary Timothy, Ralph Metzner & Richard Alpert 2008. *The Psychedelic Experience: A Manual Based on the Tibetan Book of the Dead*. London: Penguin Classics.
- Nietzsche, Friedrich 2004. Totuudesta ja valheesta moraalien ulkopuolisessa mielessä. Suom. Mäntynen, Anna-Maria, & Henrik Rydenfelt. *Niin & Näin: Filosofinen Aikakauslehti* 11(4), 81-87.
- Rapaport, Herman 2011. *The Literary Theory Toolkit: A Compendium of Concepts and Methods*. Malden, Mass.: Wiley-Blackwell.
- Tähkä, Veikko 1982. *Psykoteraapian perusteet: Psykoanalyttisen teorian pohjalta*. (6. p. ed.). Porvoo: WSOY.
- Winek, C. L. 1980. Forensic toxicology: Controlled substances and dangerous drugs. by W. T. lowry and J. C. Garriott. plenum press, 227 W. 17th st., New York, NY 10011. 1979. xvii + 445 pp. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, 69(1), 130–131.